

DOKUMENTUM

Az *Educatio* olvasói ezúttal az OECD *A tanár ma – célok, munkafeltételek, politikák* című jelentésének egy részletét olvashatják, amely meglehetősen száraz és tárgyilagos leírását adja a pedagóguspálya nemzetközileg is tapasztalt elnőiesedésének. E folyamatra vonatkozó erősebb értékítélet nincs a közölt szövegben, ám a jelentés egésze hordoz a nők oktatási szerepvállalásával kapcsolatos üzenetet.

Ez az üzenet úgy foglалható össze, hogy a tömegoktatás standardizált és mechanikus biztosítása és a fellépő problémák ellátási gondokká egyszerűsítése hatott úgy a modern társadalmakban, hogy a pedagógusszakma egyre inkább a munkaerő-piacra újonnan belépő nők természetes „hódítási terepévé” vált. Amennyiben az oktatásügy századvégi kihívásai a szakmaiságot újból erősítő és fejlesztő átalakulást – divatos szóval professzionalizációt – eredményeznek, elképzelhető a pedagógus szakma nemi szerkezetének kiegyensúlyozottabbá válása.

Setényi János

A NŐK HELYZETE AZ OKTATÁSÜGYBEN*

Bár vitatható, hogy helytálló-e a tanári hivatás elnőiesedéséről beszélni – ez írásunk tárgya –, az biztos kijelenthető, hogy nagyon sok nő dolgozik tanárként valamennyi OECD-országban. Az is kijelenthető, hogy a tanári pályán az előrejutási esélyek és a életpályák története olyan mértékben különbözik a nők és férfiak között, hogy a nők helyzetét meghatározó feltételek és a női alkalmazás problémái nem is tekinthetők tipikusnak a tanári pályán tevékenykedőkre általában. Már csak e tény kapcsán is felmerül az a kérdés, hogy vajon kezelhetjük-e a női és férfi tanárokat ugyanahhoz a hivatáshoz tartozóknak. E ponton hangsúlyozni kívánjuk, hogy mivel az OECD-országokban nők teszik ki a tanárok zömét, valamint a nők túlsúlyban vannak azok között, akik a közeli jövőben tanítani kezdenek, ezért mindazok az intézkedések, amelyeknek célja, hogy e pályát vonzóbbá tegyék, javítsák utánpótlását vagy minőségét, megkülönböztetett figyelmet kell, hogy fordítsanak az e pályán tevékenykedő nőkre. Ezért érdemes részletesen megvizsgálni a tanári pályán működő nők helyzetét.

A kép sokszínű

Az I. tábla átfogó (bár nem teljes) képet ad a tanári pályán tevékenykedő nők arányáról. Egységesen kezeli a főállásban és részfoglalkoztatásban működő női tanárokat az OECD-országok oktatási rendszerei különböző szintjein, egészen a felső középfokig bezárólag. Az ábrából kitűnik, hogy a mögött az általánosító leírás mögött, hogy a „szakma elnőiesedett”, az egyes országokban és az egyes oktatási szinteken feltűnő különbségeket találunk. Az iskola

---

* *The Teacher Today – Task, Conditions, Policies*. Paris, OECD, 1990. A Head of Publications szíves hozzájárulásával, amit ezúton is megköszönünk. Az alfejezet eredeti címe: *The Position of Women in Teaching*, pp. 28–37. Fordította Sellei Iván.

előtti és az alapfokú szinteken tapasztalt női számarány jelentős eltérést mutat a középfokú intézmények különböző szintjein. Ezen kívül a különböző országok sem mutatnak egységes képet. A trendek is különbözőek: egyes országokban a férfi-nő arány hosszabb ideje viszonylag változatlan, vagy a nők számaránya még csökkent is, míg máshol az elnöiesedés tendenciája felerősödött. Az összesített adatok mellett érdemes külön figyelmet fordítani a két nem közötti feltűnő különbségekre az előléptetések és vezetői kinevezések terén.

I. TÁBLA

Tanárnők az OECD-országokban, iskolatípusok szerint (1986/87; 100% = összes pedagógus)

	Iskola előtti oktatás	Alapfok	Alsó középfok	Felső középfok	Speciális iskolák
Ausztrália	..	70,9	..	47,3	75,2
Ausztria	99,6	79,9	59,3	52,2	..
Belgium	..	75,6	..	51,3	..
Dánia	96,0	59,0	59,0	37,0	..
Egyesült Királyság	100,0	78,4	50,4	50,6	69,0
Franciaország	96,1	71,3	60,8	49,5	..
Görögország	100,0	48,9	62,4	46,6	61,3
Hollandia	..	63,5	..	27,5	49,4
Írország	75,9	76,0	..	..	75,6
Japán	88,2	56,3	34,8	22,1	49,3
Jugoszlávia	94,4	71,3	53,7	47,4	71,5
Kanada	..	68,9	..	45,5	..
Németország	91,4	79,2	48,1	30,6	63,2
Norvégia	..	59,8	..	34,1	65,8
Olaszország	95,0	88,9	67,6	62,5	..
Spanyolország	96,0	72,6	51,4	50,2	72,8
Svédország	95,6	82,3	48,0	52,0	80,0
Törökország	99,5	41,8	32,4	41,9	36,6
Új-Zéland	..	70,6	..	46,8	..

Az, hogy vajon az elnöiesedés a helyzet helytálló leírása-e, és hogy azt jelentősnek avagy elhanyagolhatónak tekintjük-e, attól függ, hogy milyen kritériumokat alkalmazunk. Egyes vélemények szerint elnöiesedésről csak abban az esetben beszélhetünk, ha az adott foglalkozást űzők körében a nők döntő többségben vannak. Egy kevésbé szigorú megközelítés szerint, e kifejezés akkor használható, ha az adott területen alkalmazottak több mint a fele nő. Egy másik fajta megközelítés szerint az adott foglalkozási ágban alkalmazott női számarányt annak fényében kell vizsgálnunk, hogy az érintett országban a teljes munkaerő milyen arányát adják a nők. (Abban az esetben, ha az egyik országban a tanári pályán a nők aránya alacsonyabb, mint más országokban, ez a tény többet árul el arról, hogy az adott országban milyen a nők alkalmazási helyzete általában, mint hogy milyen a nők helyzete a tanári pályán.) Az, hogy végül is az elnöiesedés megállapításához melyik a legmegfelelőbb mutató, minden esetben egyedileg kell eldöntenünk. Az mindenesetre megállapítható, hogy az elnöiesedés kifejezést gyakran használják anélkül, hogy azt a tények megfelelően alátámasztanák. A II. tábla további összehasonlításokat tesz lehetővé, mivel megmutatja, hogy az OECD-országokban hogyan alakult a nők foglalkoztatása a munkaerőpiacon.

Magas női számarány az iskola előtti intézményekben

Az I. tábla egyértelműen megmutatja, hogy az iskola előtti intézményekben mennyire magas a nők számaránya. E szektor számos országban integrálódott az iskolarendszerbe. Egyes helyeken ez az integrálódás teljes mértékben megtörtént, máshol, eltérő hagyományok alapján, az iskola előtti intézmények közigazgatási felügyelete elkülönül az iskolákétól. Utóbbi esetben az is vitatható, hogy az iskola előtti intézményeket figyelembe vehetjük-e annak megállapításakor, hogy a tanári pálya elnőiesedett, hiszen az érintett országokban ezeket a munkavállalókat nem is tekintik tanároknak. Mindenesetre általános az a képlet, hogy ezen a szinten 20 alkalmazottból 19 nő. Sőt, *Görögország* és az *Egyesült Királyság* esetében csak nők dolgoznak az óvodákban, míg *Írország* adatai azt mutatják, hogy e szabály alól is vannak kivételek, bár a nők az óvodai alkalmazottak között ott is jelentősen többen vannak, mint a férfiak.

II. TÁBLA

Női foglalkoztatási adatok, 1967–1987 (%)

	Női munkaerő foglalkoztatás			Az összes alkalmazott közül nő
	1967	1977	1987	1987
Ausztrália	44	52	57	39,7
Ausztria	50	48	53	40,1
Belgium	39	45	51	40,7
Dánia	55	65	76	45,9
Egyesült Államok	46	56	66	44,1
Egyesült Királyság	50	56	62	41,4
Finnország	60	68	73	47,1
Franciaország	47	53	56	42,5
Görögország	31	33	41	35,9
Hollandia	..	32	41	35,2
Írország	35	34	37	30,9
Japán	57	53	58	39,9
Kanada	41	52	65	43,2
Luxemburg	34	39	44	34,1
Németország	48	49	52	39,3
Norvégia	37	58	72	44,3
Olaszország	33	38	43	36,1
Portugália	25	55	58	41,6
Spanyolország	30	33	37	32,6
Svájc	51	52	54	37,3
Svédország	55	70	80	48,0
Új-Zéland	37	43	47	42,2

Az általános iskolákban egyértelmű az elnőiesedés

Az általános iskolákban foglalkoztatott tanárokat tekintve nem találkozunk azokkal a definíciós bizonytalanságokkal, amelyekkel az iskola előtti intézményekkel kapcsolatban. A statisztikai adatok egyértelműen azt mutatják, hogy az általános iskolákban a tanári pálya elnőiesedett. Általában véve kijelenthető, hogy minden 10 általános iskolai tanár közül 7 vagy 8 nő. *Olaszországban* a számarány gyakran 10-ből 9. De az iskolarendszernek ezen a szintjén is azzal a jelenséggel találkozunk, hogy a statisztikai általánosítás elrejtje az egyes országok között meg-

lévő különbségeket. *Japánban és Norvégiában* 10 általános iskolai tanárból 4 férfi, míg *Görögországban és Törökországban* az általános iskolai tanárok között a nők kisebbségben vannak. Ezekben az esetekben aligha alkalmazható az „elnőiesedett” címke.

Bár a későbbiekben külön kitérünk arra, hogy a nemek közötti megoszlás mennyire nem egyenletes az iskolai vezetői posztokon, hadd jegyezzük meg előljáróban, hogy bizonyos fenntartásokkal kell élnünk a statisztikákban használt összesített adatokkal szemben. Annak ellenére, hogy általában véve elmondható: az általános iskolai tanárok mintegy háromnegyedét nők teszik ki, e kijelentés nem veszi kellően figyelembe azt a tény, hogy az oktatási rendszer ezen szintjén milyen magas a tényleges *osztálytermi tanítást* végző nők aránya, hiszen azok között a viszonylag kisebb számban levő férfiak között, akik a fennmaradó egynegyedét teszik ki, magas számarányban találunk vezetői pozícióban levőket, akiknek óraadási kötelezettsége csökkentett vagy elhanyagolható. Érdemes arra is felfigyelnünk, hogy az I. tábla a legtöbb esetben nem tesz különbséget a teljes munkaidőben és részmunkaidőben foglalkoztatott tanárok között, tehát az adatokat nem tartalmazza teljes munkaidőben alkalmazott tanárookra való átváltásban. Minthogy a nők a részmunkaidőben alkalmazottak többségét teszik ki, két meg-szorító megjegyzéssel kell kiegészítenünk az összesített adatok által kialakított képet. Először: ezek az adatok némileg eltúlozzák az elnőiesedés mértékét, amennyiben az összes ledolgozott órát vesszük figyelembe és egyformán számítjuk be a teljes ; másodsor: nem veszik kellően figyelembe azt, hogy az osztálytermi tanítás milyen nagy mértékben vált női foglalatossággá. Az, hogy a nők túlnyomó többségben találhatók a részmunkaidőben foglalkoztatottak között, erősíti azt a tendenciát, hogy az általános iskolákban a férfiaknak nagyobbak az esélyeik arra, hogy vezetői posztokat kaphassanak.

Japánban nők tették ki a kétharmadát (1987-ben 66,8%-át) azoknak az általános iskolai tanároknak, akik a teljes munkaidőnél kevesebb óraszámúban dolgoztak; *Hollandiában* 1980-ban 10-ből 9-et; és *Új-Zélandon* 1986-ban az arány már 98,2% volt. *Svédországban* 1985-ben a 32.000, általános iskolákban és az alsóbb középiskolákban dolgozó tanár közül 84 százalékot nők tettek ki azok között, akik vagy részmunkaidőben tevékenykedtek vagy részleges felmentést kaptak oktatói kötelezettségeik alól. Az egyes OECD-országok jelentősen különböznek abból a szempontból is, hogy abszolút értelemben milyen fontossággal bír a részmunkaidős foglalkoztatás. Az általános iskolai tanárokat tekintve például a részmunkaidős foglalkoztatás részaránya elhanyagolható volt például *Írországon, Japánban és Jugoszláviában* (amely különleges státusban vehetett részt az OECD tevékenységében), mintegy 10–15%-ot tesz ki *Ausztriában, Belgiumban, Kanadában és az Egyesült Királyságban*, és az összes tanár egyharmadát érintette *Hollandiában és Norvégiában*.

A középiskolákban a nők nincsenek mindenhol túlsúlyban

A középfokú oktatásban dolgozó tanárok tekintetében a helyzet összetettebb, és egyes esetekben indokolatlan elnőiesedésről beszélnünk. Ennek az az oka, hogy, amint azt a 4. ábra is mutatja (még ha az csak részleges adatokra támaszkodhat is), ezen a szinten relatíve kevesebb nőt alkalmaznak. Letagadhatatlan ugyanakkor, hogy a skála egyik szélén találhatók olyan országok, amelyekben a nők a középiskolai tanári karokban is a többséget teszik ki. E tekintetben az ábrán feltüntetett országok közül *Olaszország* a legkiválóbb példa, ahol nők teszik ki az alsóbb középiskolákban a tanárok kétharmadát és több mint 62 százalékot képviselnek a felsőbb középiskolák általános tantervű osztályaiban. A női tanárok magasabb számarányt képviselnek, mint a férfiak az alsóbb középiskolákban *Ausztriában, Dániában, Franciaországban, Görögországban, Spanyolországban, az Egyesült Királyságban és Jugoszláviában* és, Ola-

szországot leszámítva, a felsőbb középiskolák általános tantervű osztályaiban, csak *Ausztriában*, *Spanyolországban* és *az Egyesült Királyságban*. Az egyéb országokban, már amelyekre a tábla kitér, a nők ezeken a szinteken a tanárok kevesebb mint felét teszik ki, bár hozzá kell tennünk, hogy sok esetben a nemek közötti arány igen kiegyensúlyozott.

További, hozzátétőleges információhoz juthatunk annak eldöntéséhez, hogy a középiskolákban dolgozó tanárokról rendelkezésre álló statisztikai adatok a szakma elnöiesedéséről tanúskodnak, ha összehasonlítjuk az I. és II. tábla azon százalékarányait, amelyek azt mutatják meg, hogy az OECD-országok teljes munkaerejének milyen részarányát képviselik a nők. A felsőbb középiskolákat figyelembe véve alig találunk bizonyítékot arra nézve, hogy a nők részaránya jelentősen magasabb lenne, mint a nők részesedése az illető országok teljes foglalkoztatotti létszámából. Nem lehet nem észrevenni, hogy minél magasabb egy oktatási szint presztízse és minél idősebbek az érintett diákok, annál magasabb a férfiak részaránya. (A a skála előkelő szélén az általános tantervű felsőbb középiskolák találhatóak és a skála kevésbé előkelő szélén az általános iskolai osztályok és az iskola előtti intézmények.

Az egyes országokról más forrásokból rendelkezésre álló adatok segítségünkre vannak abban, hogy kiegészítsük az I. tábla adatait. *Svéd* adatok azt mutatják, hogy jelentős a nők részaránya közötti különbség az iskolarendszer alsóbb és felsőbb szintjei között: 1985-ben nők dolgoztak az általános iskolai és az alsóbb középiskolai tanári állások kétharmadában (68%), míg ugyanabban az évben ez az adat a felsőbb középiskolákban mindössze 44% volt. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a „felsőbb középiskolák” kifejezés mind az általános tantervű, mind a szakképzést nyújtó intézményeket magába foglalja. Az utóbbi intézményekben a nők részaránya még alacsonyabb, ami tovább színezi azt az elnagyolt kijelentést, hogy a szakma elnöiesedett. Hasonló különbségeket tapasztalhatunk például *Ausztriában* is, ahol nők teszik ki a tanárok többségét az alsóbb középiskolákban és a gimnáziumokban, ugyanakkor a szakképzést nyújtó intézményekben részarányuk csak 42,2%. *Görögországban* a gimnáziumokban dolgozó nők aránya az előbbiekhöz hasonló, ugyanakkor a szakképzést nyújtó intézményekben mindössze 35%. Hasonló a különbség *Franciaországban* is. *Spanyolországban* ugyanabban az évben a szakképzést nyújtó intézményekben csak a tanárok egyharmada volt nő, míg arányuk sokkal magasabb volt az általános tantervű középfokú intézményekben.

Mint már többször utaltunk rá, a tanári pálya elnöiesedésére vonatkozó általános megállapítást számos kivétel színezi, pl. az, hogy a férfi tanárok számaránya viszonylag magasabb az iskolarendszer magasabb szintjein, valamint a szakképzést nyújtó intézményekben. Két ország külön figyelmet érdemel, mivel egymástól is nagy mértékben különböznek és mindketten jelentősen eltérnek az általános tendenciáktól. *Finnország* az egyik ilyen példa, ahol a nők gyakorlatilag azonos számarányban találhatók a nem vezetői tanári állásokban a középiskolai oktatás alsó és felső szintjein: 63,8% az alsóbb szinten és csaknem ugyanaz a százalékarány (64,9%) a felsőbb szinten 1984-ben. Minthogy a nők részaránya az általános iskolákban 63%, *Finnország* azon kevés országhoz tartozik, ahol a tanári pálya elnöiesedése egyetlen mértékben jelentkezik az iskolarendszer különböző szintjein. Ugyanakkor *Finnország* sem kivétel egy másik általános tendenciát illetően, mégpedig, hogy az iskolaigazgatók között a nők létszámuknál sokkal kisebb számban találhatók.

Elnöiesedés felé tartunk?

Elméleti érveket sorolhatnánk fel annak bizonyítására, hogy a tanári pályán található nők számának az utóbbi években nőnie vagy csökkennie kellett volna. Az elnöiesedés várható növekedése mellett fölhozható érvek között elmondható, hogy azokban az országokban, ahol

a tanári pálya vonzereje csökkent, csökkennie kellett volna a férfiak számának, hiszen köztudott, hogy jobb eséllyel pályázhatnak a munkaerőpiac előnyösebb pozícióira. E tendencia eredményeképpen több lehetőség nyílna a nők számára e pályán. Minthogy csökkent annak a valószínűsége, hogy családi okokból a nőknek fel kellene adniuk a tanári (vagy más) állásukat, várható lenne, hogy nagyobb számban jelenjenek meg a tanári karokban. Összefoglalva, amiatt, hogy nőtt a nők részvétele a foglalkoztatottak összlétszámában, feltételezve, hogy az egyéb tényezők változatlanok maradnak, a nők részarányának a férfiakéhoz képest nőnie kellett volna a tanári pályán, éppúgy mint az egyéb foglalkozási ágakban. (A II. tábláról leolvasható, hogy a legtöbb OECD-ország tekintetében mennyire volt jelentős a női részarány növekedése a teljes foglalkoztatotti körben.)

Ezzel ellentétben azok között az érvek között, amelyek szerint az elnőiesedés csökkenni fog, ott találjuk a feltételezést, hogy legalább is addig, amíg a diplomások számára rosszak az elhelyezkedési lehetőségek, sokan döntenek úgy – azok közül is, akik egyébként más foglalkozást választottak volna, vagy elhagyták volna a tanári pályát –, hogy az oktatás területén maradnak. Azt az érvet is hallani, elsősorban Észak-Amerikában, hogy mivel a nők munkapiaci magatartása egyre hasonlóbbá válik a férfiakéhoz, ahogyan a múltban sok magasan képzett férfi a tanári diploma megszerzése után más pályát választott, most majd a nők is így tesznek.

Egyes országokban nem tapasztalható az elnőiesedés tendenciája

A tendenciák éppen annyira vegyes képet mutatnak, mint a fent jelzett érvek. A tendenciák értékelésekor természetesen azt is figyelembe kell vennünk, hogy milyen hosszú a vizsgált időszak. Az *Egyesült Államok* esetében a rendelkezésre álló statisztikai adatok viszonylag hosszabb visszatekintésre nyújtanak lehetőséget. Az 1960-as évek elejétől minimális eltérésekkel tapasztalható az a tendencia, hogy az állami általános és középiskolákban a nők teszik ki a tanárok kétharmadát és a férfiak az egyharmadot. (1961-ben a nők részaránya 68,7% volt, 1971-ben 65,7%, 1981-ben 66,9% és 1986-ban 68,8%). *Kanada* esetében a megfelelő statisztikai adatok szerint a nők részvétele a tanári pályán némileg *csökkent* az 1973–74-es iskolaévet követő évtizedben. (10 év alatt 58%-ról 56%-ra csökkent.) *Ausztráliában* az összes iskolát figyelembe véve 1976 és 1988 között a nők részaránya alig változott (60%-ról 59%-ra) és ez a stabilitás a középiskolákról is elmondható (46%-ról 48%-ra növekedett).

Hollandiában sem növekedett a nők részaránya a tanárok között. Amennyiben együtt nézzük az iskola előtti intézményekben dolgozókat és az általános iskolákban tanítókat, az 1970-et követő 15 évben arányuk 61%-ról mindössze 65%-ra nőtt, míg a középiskolák tekintetében ugyanebben az időszakban 26%-ról mindössze 28%-ra nőtt. A szakoktatással foglalkozó középiskolák alsó és felső szintjein a vizsgált időszakban a női tanárok aránya 31%-ról 29%-ra csökkent, míg a középiskolák általános tantervű osztályaiban 22%-ról 27%-ra nőtt. *Görögországról* is elmondható, hogy az általános iskolai tanárok között a nők aránya inkább változatlan, mint növekvőnek nevezhető: az 1980-as évek közepéig az arány stabilan 47 és 48% között állt.

Japánban sem beszélhetünk számottevő emelkedésről. Az általános iskolák tekintetében az 1970-es évek és 1987 között a nők számaránya közel 50%-ról 56,5%-ra nőtt. Kétségtelen ugyanakkor, hogy hosszabb időszakot nézve beszélhetünk elnőiesedésről, mivel az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején ez az arány még csak mintegy 45% volt. Az emelkedő tendencia valamivel jobban kitapintható az alsóbb középiskolákban, ahol a hatvanas évek óta a nők részesedése 25%-ról 33%-ra nőtt. Ugyanakkor a felsőbb középiskolákban, amelyek nagyobb tekintélynek örvendenek, szinte semmilyen változás nem zajlott le. Még 1987-ben is kevesebb, mint egy női tanár jutott mindegyik ötre.

A női tanárok növekvő részaránya

A vizsgálatban szereplő többi országban valóban beszélhetünk elnöiesedésről, bár számos országban a nők számaránya a hatvanas évek vége és a hetvenes évek vége között nőtt elsősorban és nem a közelmúltban. *Görögországban* például, amennyiben nem az általános iskolákat, hanem a többi iskolát vizsgáljuk, azt találjuk, hogy nő a nők számaránya a tanári karokban. A tendencia kevésbé volt erős az általános irányultságú középiskolákban (az 1970/71-es tanévben a nők aránya 48,7% volt, 1975/76-ban 53,2%, 1980/81-ben 55,3% és 1984/85-ben 56,4%), mint a szakképzést nyújtó intézményekben, ahol a legnagyobb növekedésre az 1980-as évek során került sor. Ez utóbbi kategóriában a nők részaránya az 1980/81-es 22,8%-ról 1984/85-re, vagyis kevesebb, mint öt esztendő alatt 35,0%-ra ugrott, miközben az arány mindössze 14,5% volt a hetvenes évek elején. *Ausztriában* hasonló jelentős emelkedés játszódott le az összes iskolatípusban. Amennyiben 1965-öt hasonlítjuk össze 1987-tel, a következő százalékarányokról számolhatunk be: az általános iskolákban: 57,4-ről 80,6-ra; az alsóbb középiskolákban 48,8-ről 60,5-re; a gimnáziumokban 36,6-ről 53,3-re; míg a szakképzést nyújtó közép és felsőbb szintű intézményekben 30-ról 42,2-re. Ausztriában tehát vitathatatlan a növekedés tendenciája.

Azok az adatok, amelyeket Új-Zélandon, Svédországban és az Egyesült Királyságban gyűjtöttek, ugyanezt a mintát követik, bár a növekedés mértéke szerényebb. *Új-Zélandon* az általános iskolai tanárok között a nők aránya a hatvanas évek közepén (1965-ben) tapasztalt 60,6%-ról, az 1980-as évek elejére 68,1%-ra nőtt, sőt, 1986-ra 72,6%-ra. A középiskolák alsóbb osztályaiban az 1960-as évek közepe és az 1970-es évek közepe között az arány stabilan 40%-on állt. Ugyanakkor a nyolcvanas évek elejére ez az arány 46,4%-ra nőtt. 1986-ra a nők aránya valamelyest túllépte az 50%-os határt. *Svédországban* az általános és a középiskolákban a nők részarányának növekedése a hatvanas évek végén gyorsult fel: 1965-ben 44% volt és öt év alatt több, mint húsz százalékkal nőtt és elérte a 65%-ot. Azóta a növekedés folytatódott, de sokkal kisebb mértékben (1985-ben az arány 68% volt). A középiskolák felsőbb osztályaiban kisebb mértékű emelkedés volt tapasztalható. A hatvanas évek közepe és a nyolcvanas évek közepe között 37%-ról 44%-ra nőtt. *Az Egyesült Királyságban* továbbra is különbség van a nők számarányában az általános és a középiskolákban. Ennek ellenére mindkét iskolatípusban a nők részarányának változási tendenciája egyértelműen emelkedő. A hatvanas években nők tették ki az általános iskolákban tanító tanárok mintegy kétharmadát (73,8%). Ez az arány az 1986/87-es tanévben csaknem 80% volt. A középiskolákban a női tanárok továbbra is kisebbségben vannak (az 1965/66-os tanévben 41,2% és 1986/87-ben 46,2%).

A fentiek fényében körültekintéssel kell kezelnünk az olyan általánosító kijelentéseket, mint például, hogy az OECD-országokban „öregszenek” (tehát egyre inkább középkorúak) a tanárok, a pálya már el is nősedett, továbbá, hogy a nők egyre nagyobb számban önzönlük el ezt a pályát. Máshol a legjelentősebb változásokra két évtizeddel ezelőtt került sor. Vannak ezen kívül olyan országok, ahol alig bizonyítható, hogy változna a nemek közötti arány.

Nők az iskolaigazgatók között

Azt, hogy a nők az iskolai vezető posztok tekintetében milyen helyzetet foglalnak el (írásunk szempontjából a kérdést úgy merül fel, hogy milyen esélyük van arra, hogy igazgatónak nevezzék ki őket), röviden és általánosan fogalmazva a következőképpen jellemezhetjük: az OECD-országokban a nők számarányukhoz képest igen kis számban találhatók igazgatói állásokban. Bár sok helyen a tanári kar nagy többségét ők teszik ki, kevés nőnek adatik meg, hogy igazgató vagy igazgatóhelyettes legyen. Ehhez az általános helyzethez képest az iskola

előtti oktatást/ellátást nyújtó intézmények jelentenek elsősorban kivételt. Ezekben az intézményekben, mint korábban már láthattuk, a nők elsőprő többségben vannak minden országban. Mindazonáltal ezen a kivételt jelentő kategórián belül is vannak kivételek: *Japánban* 1987-ben az óvodák kevesebb, mint felében (47,9%) volt az igazgató nő. Tény azonban, hogy igazgatóhelyettesi poszton tízből csaknem 9 (88,2%) nő volt. Elmondható tehát, hogy az iskola előtti intézményeket leszámítva, a fenti megállapítás megállja a helyét. Amennyiben mégis láthatunk bármilyen eltérést az egyes OECD-országok között e téren, az avagy függhet össze, hogy vajon az elmúlt években a nők hiánya ezeken a posztokon csökkent, avagy tovább nőtt. Annak ellenére, hogy a tanári pálya egészében a nők helyzete javult és ezért várható lenne, hogy a vezetői posztokon is javulásról számolhatunk be, valójában egyes OECD-országokban romlást tapasztaltunk az olyan igazgatói állások tekintetében, ahová az osztálytermi tanítást végző tanárok közül lehetett bekerülni. Ez komoly figyelmet érdemel több szempontból is: a férfiak és nők egyenlő jogai és lehetőségei szempontjából, valamint azt figyelembe véve, hogyan alakul az utánpótlás a jövő számára. Azzal, ha megváltoztatnánk a nők csökkenő részarányát az igazgatók között, vonzóbbá tehetnénk a tanári pályát a nők részére, továbbá, könnyebben találhatnánk igazgatójelölteket olyan helyeken, ahol hiány van.

Ami a *középiszkolákat* illeti, néhány országban a százalékos arány még alacsonyabb. Másról azonban a középiszkolákban magasabb a nők részaránya, mint az általános iskolákban (annak ellenére, hogy általános az a kép, hogy a középiszkolákban kevesebb nő tanít). *Ausztria* esetében a helyzet a következő: a kötelező középiszkolákban az igazgatók 13,1% nő, a gimnáziumokban 16,9%; a szakképzést nyújtó intézményekben ez az arány 2,0%; üzleti ismereteket oktató főiskolákban 8,6%; a háztartási ismereteket és a kereskedelmi ismereteket oktató intézményekben 51% (1988). *Finnországban* ez az adat az alsóbb középiszkolákat tekintve 19,9%, míg a felsőbb középiszkolákban 15,1% volt 1984-ben. Érdekes, hogy *Ausztriában* kevesebb a női igazgató az alsóbb középiszkolákban, mint a felsőbb középiszkolákban. *Finnországban* a nők teszik ki az igazgatók 15 és 20%-át a középiszkolák e két típusában, míg ugyanott az általános iskolákban 20 igazgatóból kevesebb, mint egy nő. Hasonlóképpen *Dániában* több női igazgatót találtunk a felsőbb középiszkolákban (9%), mint az általános iskolákban és az alsóbb középiszkolákban (7%) 1988-ban. Nem mondható tehát el mindegyik országra nézve, hogy ahol a nők többségben vannak a tanárok között, ott többségben vannak az igazgatók között is. *Japán* tekintetében az idevágó adatok igen alacsonyak, bár a kép ott sem írható le lineáris modell szerint. 1987-ben a felsőbb középiszkolákban magasabb volt (relatív) a női igazgatók aránya, 2,4%, mint a alacsonyabb középiszkolákban: 0,4%.

Amennyiben további országok adatait vizsgáljuk, még inkább azt találjuk, hogy a nők számarányuknál sokkal kisebb arányban találhatók igazgatói posztokon. Ugyanakkor, az egyes iskolatípusok és országok között jelentős különbségek találhatók. *Hollandia* például szembeállítható a korábban említett osztrák adatokkal (*Ausztriában* szembeütönik a férfiak túlsúlya a szakképző intézményekben). *Hollandiában* alacsonyabb a női igazgatók aránya az általános képzést nyújtó középiszkolákban (1985-ben: 2%), mint az alacsonyabb és magasabb szintű szakképző intézetekben, ahol az arány 1 a 10-hez. Ennél relatíve több női igazgató található *Új-Zélandon*, ahol 1986-ban az arány 15,8% volt. Ami *Svédországot* illeti, azt a váratlan helyzetet találtuk, hogy a felsőbb középiszkolákban jobbak a nők esélyei arra, hogy igazgatók lehessenek, mint alsóbb szinteken. 1985-ben a kötelező középiszkolákban nők tették ki az igazgatók 9%-át, míg a felsőbb középiszkolákban az arány 17% volt. Minthogy ezeket a százalékarányokat elméletileg mindig az adott szinten dolgozó női tanárok számával kellene egybevetni, ahol azt látjuk, hogy a nők előre lépnek az oktatási rendszer vezetői szintjein, azt igen komoly vívmánynak kell tekintenünk.